

УДК 378.018:005.336.5](477)"20"

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2018.33.9969>

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИКЛИКІВ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Тетяна Равчина, Ганна Шемелюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005;
Відокремлений структурний підрозділ – Технічний коледж
Національного університету «Львівська політехніка»,
вул. Пимоненка, 17, Львів, Україна, 79035*

Розглянуто головні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти у контексті сучасних освітніх процесів в Україні. Виокремлено особливості дуальної освіти як вагому умову подолання цих проблем; окреслено можливості, конкретні шляхи впровадження елементів дуальності в систему професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти, що передбачає поєднання академічного навчання з практичною діяльністю на виробництві, з умовами, наближеними до професійної діяльності. Розкрито головні принципи особистісно центрованого підходу до впровадження інновацій в освітньому процесі, згідно з яким кожен студент є активним суб'єктом навчальної діяльності, усвідомлює та регулює процес власного пізнання, самотійно творить особистісні знання, набуває досвід. Проаналізовано напрями організації освітнього процесу в контексті майбутньої професійної діяльності студентів. Визначено педагогічні уміння викладача створювати продуктивне середовище, сприятливе для ефективної організації професійно спрямованого, практико орієнтованого освітнього процесу.

Ключові слова: професійна освіта, професійна підготовка, освітній процес, дуальна освіта, особистісно центрована концепція, професійно-педагогічна майстерність.

Однією з актуальних проблем професійної освіти в умовах інтеграційних процесів в Україні є підвищення якості підготовки фахівців відповідно до вимог ринкової економіки, європейських стандартів, які визначаються високим рівнем професійної компетентності, конкурентоспроможні та здатні успішно виконувати власні професійні обов'язки. Професійна підготовка спрямована не лише на формування готовності майбутніх фахівців до трудової діяльності, але й сприяє їхній соціалізації, розвитку громадянської позиції, самоствердженню й самореалізації. Сучасний фахівець повинен відповідати вимогам часу й конкретної спеціальності, успішно виконувати професійні завдання, свідомо приймати оптимальні рішення та реалізувати їх у певній галузі діяльності.

Отож система професійної підготовки у єдності цільової, змістової, процесуальної складових постійно потребує змін в контексті суспільних, соціально-економічних трансформацій, розвитку потреб й інтересів споживачів.

Дослідженню різноманітних аспектів професійної освіти та підготовки фахівців присвячено наукові праці Н. Авшенюк, М. Артюшиної, В. Беспалько, С. Гончаренка, Р. Гуревича, Е. Зесра, І. Зязюна, І. Козловської, Н. Ничкало, В. Радкевич, Г. Романової, Л. Сушенцевої, В. Ягупова та ін. Учені вивчають розмаїття питань, пов'язаних з формуванням особистості фахівця; передовсім, досліджують теоретико-методичні засади, зміст професійної освіти, принципи, інноваційні технології організації виробничого навчання, напрями формування професійної компетентності.

Мета статті – виокремити актуальні проблеми в системі сучасної професійної підготовки фахівців на підставі аналізу практичної діяльності вищих навчальних закладів та окреслити шляхи вдосконалення цього процесу.

Професійну підготовку загалом розглядають як педагогічний процес професійної освіти, що відповідно до Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (в редакції № 1158-IV від 11.09.2003) охоплює комплекс педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення набуття громадянами знань, умінь і навичок в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності, професіоналізму, а також виховання загальної і професійної культури. У трактуванні поняття професійної освіти можемо спостерігати певні відмінності. Однак, у педагогічній науці виокремлюють три головних значення, що визначають суть цього поняття: сукупність знань, умінь, навичок, необхідних для трудової діяльності фахівців вищої та середньої кваліфікації; підготовка в навчальних закладах фахівців для професійної діяльності в галузі науки, культури, господарства; складова системи освіти [2, с. 274]. Подібно до поняття освіти професійну розглядають ще у значенні системи навчальних закладів, які забезпечують професійну підготовку фахівців. Відповідно метою є формування сучасних фахівців європейського рівня, які відповідають потребам сучасного ринку, конкурентоспроможні та здатні компетентно виконувати складні завдання, творчо вирішувати різноманітні проблеми.

Аналіз особливостей організації навчального процесу у закладах вищої освіти у контексті його наближеності до майбутньої професійної діяльності фахівців засвідчує наявність певних суперечностей, проблем, труднощів. У деяких дослідженнях зазначено недостатню відповідність освітнього процесу специфіці майбутньої професії, вимогам, що стоять перед особистістю сучасного фахівця, а також одноманітність форм, методів організації

пізнавальної діяльності студентів [10, с. 267]. На підставі сказаного узагальнимо найпоширеніші головні проблеми професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах різних рівнів і типів:

- віддаленість освітнього процесу від специфіки майбутньої діяльності студентів;
- невідповідність вищої професійної освіти вимогам суспільства й ринку до особистості фахівця, його професійної компетентності, мотивації та особистісним рисам;
- розбіжність між теоретичним рівнем освітнього процесу та його практичною спрямованістю;
- переважне застосування одноманітних, репродуктивних методів, прийомів, засобів, традиційних форм організації освітнього процесу.

Зрозуміло, що вирішення окреслених проблем сприятиме підвищенню пізнавальної активності майбутніх фахівців, формуванню у них інтересу до процесу навчання та професійної діяльності, набуттю системи знань, умінь виконання практичних трудових завдань, умінь саморегулювання власної діяльності, самовдосконалення тощо.

Вагомою умовою підвищення якості професійної підготовки фахівців, подоланню розриву теорії та практики, організації навчального процесу в контексті умов, наближених до майбутньої трудової діяльності, на сучасному етапі розвитку освіти в Україні є застосування елементів дуальної освіти у вищих навчальних закладах. Це поняття походить від латинського слова «dualis», що означає «подвійний», та введено у педагогічну термінологію в середині 60-х років минулого століття у Німеччині як визначення нової, гнучкої форми організації професійного навчання. Дуальність передбачає поєднання освітньої та виробничої сфер з підготовки кваліфікаційних кадрів певного профілю. Іншими словами навчальний заклад готує фахівця у співпраці з підприємством, поєднуючи його навчання з роботою. За дуальною освітою теоретичне навчання охоплює 30% годин від усього часу, відведеного на професійну підготовку, а виробниче навчання й практика – 70% навчальних годин [4].

На сьогодні дуальна освіта як складова системи професійної підготовки фахівців поширена в багатьох країнах окрім Німеччини, зокрема Канаді, Австрії, Швейцарії та інших. Участь кафедри загальної та соціальної педагогіки факультету педагогічної освіти ЛНУ в проекті Еразмус + «Вдосконалення освіти вчителів для прикладного навчання у сфері професійної освіти» (ITE-VET, 574124-ERP-1-2016-1-DE-ERPKA2-SVNE-JP) дала змогу ознайомитися з європейським досвідом активного застосування дуальної форми з метою ефективною підготовки майбутніх фахівців до трудової діяльності; усвідомити її суть й призначення – забезпечення умов для входження студентів у майбутню професійну діяльність якомога раніше,

знайомства їх з робочим місцем, організації теоретичного навчання у контексті практичної діяльності.

На підставі аналізу європейського досвіду та Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, схваленої рішенням колегії Міністерства освіти і науки України, виокремимо її головні завдання:

- усунути основні недоліки традиційних форм і методів навчання;
- подолати розрив між теорією й практикою, освітою й діяльністю на робочих місцях, виробництвом тощо;
- підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів відповідно до вимог роботодавців [4].

Слід розрізняти дуальну освіту та виробничу чи стажувальну практику у системі професійної підготовки, яку студенти можуть проходити перед академічним навчанням для ознайомлення зі сферою трудової діяльності або після з метою набуття умінь застосування наукових знань у практичній діяльності. Дуальна освіта охоплює гармонійне поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю на виробництві, що постійно взаємодіють та взаємодоповнюють один одного під час цілісного процесу професійної підготовки. Логіка організації навчального процесу у закладах вищої або професійно-технічної освіти на засадах дуальності може бути різною залежно від мети професійної підготовки, матеріально-технічної бази освітнього закладу, його можливостей, зокрема щодо рівня науково-кадрового потенціалу, а також контактів з підприємствами, компаніями, що забезпечують базу й процес практичної, професійної діяльності майбутніх фахівців. У процесі фахової підготовки студенти у порядку чергування можуть спочатку проходити теоретичне навчання (декілька днів, тижнів) у закладі вищої професійної (професійно-технічної) освіти, а потім бути задіяними у практичній, професійній діяльності (більшу кількість тижнів) на базі підприємств, установ, виробничих лабораторій тощо. Або порядок чергування теоретичної освіти й практичної підготовки може бути зворотним. Результати дуального навчання оцінюють відповідно до набутих знань, умінь, що студенти виявляють у процесі практичної, професійної діяльності на робочих місцях.

Процес організації дуальної освіти у системі професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах охоплює такі складові:

- розробку законодавчого підґрунтя для підтвердження значущості й доцільності дуальної освіти та окреслення стандартів якості професійної освіти;
- організацію співпраці навчальних закладів та бізнесу, промислових підприємств, установ, соціальних партнерів тощо;
- організацію навчання студентів під час трудової діяльності на підприємствах, в установах, організаціях тощо;

- врахування конкретних запитів, вимог роботодавців (підприємства, установи, компанії тощо) до рівня підготовки фахівця та змісту, якості професійної освіти;

- залучення кваліфікованих кадрів з виробничої сфери до педагогічної діяльності як інструкторів, наставників, викладачів тощо [8, с. 3–4].

На сучасному етапі значна кількість закладів вищої та професійної освіти в Україні у співпраці з європейськими партнерами розпочали запровадження елементів дуальної освіти у навчальний процес і ця кількість поступово збільшується. Переважно професійні коледжі та професійно-технічні училища застосовують цю інноваційну форму організації навчання з метою збільшення або зміни переліку робітничих професій. Наприклад, у Технічному коледжі Національного університету «Львівська політехніка» розробляють програму впровадження дуальної освіти для підвищення ефективності професійної підготовки фахівців; здійснюється пошук підприємств, виробничих баз, кампаній, які здатні забезпечити умови й кадровий потенціал для організації практичної діяльності на робочому місці. Однак, виникають певні проблеми на шляху активного розвитку дуальної форми організації навчання майбутніх фахівців у Україні:

- існує думка, що дуальна освіта може застосовуватися у процесі професійної підготовки фахівців лише прикладних спеціальностей, пов'язаних з виробництвом;

- вищі навчальні заклади відчувають труднощі у пошуку підприємств, компаній, установ, які б забезпечували базу, кваліфіковані кадри для цілеспрямованої організації виробничої, практичної діяльності у єдності з теоретичною підготовкою майбутніх фахівців;

- для організації продуктивної діяльності майбутніх фахівців на підприємстві необхідно забезпечити відповідні умови, підготувати приміщення, обладнання;

- керівники, наставники, інструктори виробничої сфери потребують належної психолого-педагогічної підготовки для цілеспрямованої організації взаємодії, навчання студентів на кваліфікованому, майстерному рівні.

Подолання зазначених проблем розвитку дуальної освіти є вагомим завданням підвищення якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, забезпечення їхнього працевлаштування; водночас сприятиме збагаченню ринку праці, появі нових спеціальностей та фахівців, а отже розвитку економіки України.

Впровадження нововведень, інновацій в освітній процес сприяє його ефективності за відповідних умов, що позбавлені стереотипів, традиційних підходів та є сприятливі для реалізації нових ідей. Багато викладачів роблять спроби застосовувати інноваційні технології, методи, засоби, але водночас дотримуються педагогоцентристських ідей, принципів директивного

навчання, що привчають майбутніх фахівців до відтворення готових знань, репродуктивних дій та гальмують розвиток їхньої власної думки. Вони навіть зазначають, що сучасним студентам складно оволодіти науковими знаннями, запам'ятати теорії, відтворювати певні дії відповідно до алгоритмів. Отож бачимо, що застосування різноманітних нововведень без зміни традиційної системи не забезпечує ефективність освітнього процесу, а саме глибину, ґрунтовність набутих знань, умінь студентів, а також не сприяє їхньому розвитку. Цей факт засвідчує необхідність внесення змін в освітній процес і педагогічні дії викладачів. В сучасних умовах студенти володіють різними засобами інформації, а тому їм треба допомагати та вчити їх здобувати знання, шукати власне розуміння наукових понять, теорій на підставі аналізу набутого досвіду. Знання набуваються лише шляхом дослідження, самостійного пошуку, відкриття та перевірки одержаних результатів [11, с. 54].

Як засвідчує європейський досвід, здобутий у проекті Еразмус + (ІТЕ-VEE), особистісно центрований або центрований на студентові підхід визначають провідним у системі сучасної європейської та вітчизняної вищої освіти, оскільки він відповідає природним особливостям розвитку й пізнавальної діяльності особистості. Особистісно центрована (особистісно зорієнтована) концепція, що охоплює головні положення сучасної філософії освіти, передбачає організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів як активних суб'єктів, які усвідомлюють й регулюють процес власного пізнання, самостійно творять особистісні знання, набувають досвід [6, с. 185–187]. Сучасні викладачі повинні усвідомити, що їхня роль полягає саме у педагогічному стимулюванні, підтримці й допомозі студентам визначати й досягати поставлені цілі, реалізувати й розвивати власні потреби та інтереси. Організація освітнього процесу за таким підходом спонукає майбутніх фахівців осмислено набувати знання й уміння у вищій школі, мислити самостійно, обдуманно приймати рішення та завжди відстоювати власну думку тощо. Отож студенти формують професійні та особистісні риси, що відповідають вимогам роботодавців до сучасних фахівців.

З метою формування компетентних, конкурентно спроможних фахівців з творчим мисленням сучасний викладач повинен відійти від традиційних шаблонів й підходів та організовувати освітній процес у закладах вищої освіти на засадах особистісно центркованої концепції, що складає підґрунтя професійної підготовки та охоплює такі ідеї [3, с. 110–111; 9, с. 338–339]:

- зорієнтованість викладача на особистість майбутнього фахівця, його інтереси, потреби й професійні цілі;
- організація освітнього процесу як партнерства, співробітництва викладача й студентів;
- активне залучення кожного студента до навчального процесу;

- організація навчання як забезпечення супроводу й підтримки студентів;
- спонукання майбутніх фахівців до пошуку власного розуміння наукової інформації на підставі набутого досвіду;
- надання студентами змоги самостійно досліджувати, мислити, висловлювати думку;
- задоволення й розвиток потреб, інтересів майбутніх фахівців, забезпечення привабливості освітнього процесу;
- залучення студентів до рефлексії власних пізнавальних дій, оцінки результатів діяльності;
- вияв віри та впевненості в успіхи майбутніх фахівців;
- орієнтування на зону найближчого розвитку кожної особистості.

Як зазначалося, організація освітнього процесу у закладі вищої освіти на окреслених засадах сприяє розвитку взаємодії викладача й студентів як рівноправних суб'єктів, забезпечує сприятливі умови для впровадження інновацій та вдосконалення системи професійної підготовки фахівців. У цьому контексті, а також для подолання розриву між теорією та практикою викладачі зобов'язані забезпечувати професійну спрямованість процесу навчання студентів згідно з головною метою їхньої професійної підготовки та суттю й призначення конкретного навчального курсу. На підставі аналізу проблем сучасної професійної підготовки фахівців та різноманітних аспектів цього процесу (полікультурний, соціально-економічний, компетентнісний, психологічний, організаційно-змістовий) виокремимо напрями педагогічної діяльності викладача з метою наближення теоретичного навчання до майбутньої професії [5, с. 51; 1, с. 284]:

- належно знати сферу професійної діяльності майбутніх фахівців;
- організувати навчально-пізнавальну діяльність студентів у контексті їхньої майбутньої професійної діяльності;
- застосовувати дидактичні методи, що поєднують теоретичне й практичне навчання;
- налагоджувати зв'язок освітнього процесу з робочими місцями для планування й організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців;
- застосувати й розвивати професійно значущі терміни в процесі навчання майбутніх фахівців;
- застосовувати професійно орієнтовану інформацію та освітні технології для розв'язання актуальних для професійної діяльності проблем;
- розвивати майбутніх фахівців як практиків у контексті професійної діяльності.

Вагомим чинником ефективної організації професійно спрямованого, практико орієнтованого освітнього процесу, забезпечення підготовки

ініціативних, конкурентоспроможних фахівців європейського рівня є професійно-педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу. У науковій літературі визначають майстерність викладача як систему знань, умінь, особистісних рис, що забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності як педагога, науковця й фахівця [7, с. 30]. Однак, слід виокремити здібності й риси викладача, що роблять його авторитетним і привабливим для студентів. Серед них вагоме значення мають педагогічні уміння викладача створювати психологічне комфортне середовище, в якому кожна особистість студента має позитивні самопочуття та відкрита кожному його впливу:

- безупереджене сприймання й безоцінне ставлення до кожної особистості;
- вияв інтересу до особистості;
- відкритість, щирість, автентичність викладача;
- рівноправна, діалогічна взаємодія викладача та студентів;
- формування групи як команди;
- регулювання дисципліни в аудиторії;
- володіння уміннями конструктивного розв'язання конфліктів;
- застосування моделей поведінки, центрованих на особистості [9, с. 341].

Окреслені уміння педагогічної майстерності викладача забезпечують умови, сприятливі для активного залучення кожного студента до освітнього процесу, формування у майбутніх фахівців позитивної мотивації навчання й професійної діяльності, а також цілеспрямованого скерування їх до успішного оволодіння фаховими знаннями.

Отже, суттєвими проблемами професійної підготовки майбутніх фахівців у сучасних закладах вищої освіти є віддаленість академічного навчання від професійної діяльності, теорії від практики, переважання в освітньому процесі репродуктивних методів, педагогічних стереотипів. Одним з дієвих шляхів подолання цих проблем є впровадження елементів дуальної освіти у систему професійної підготовки фахівців у закладі вищої освіти, що передбачає поєднання академічного навчання з практичною діяльністю на виробництві, умовами, наближеними до професійної діяльності. Застосування та реалізація будь-яких інновацій можливі, якщо відповідають головним засадам, принципам сучасної філософії освіти, зокрема особистісно центрованої концепції, згідно з якою кожен студент є активним суб'єктом навчальної діяльності, усвідомлює та регулює процес власного пізнання, самостійно творить особистісні знання, набуває досвід. Дотримуючись принципів цього підходу, викладачі також зобов'язані організовувати освітній процес у контексті майбутньої професійної діяльності студентів – налагодження зв'язку змісту навчальних курсів,

методів і форм навчання з практичною діяльністю на робочому місці відповідно до призначення й суті конкретних предметів. Вагомим чинником ефективної організації професійно спрямованого, практико орієнтованого освітнього процесу є професійно-педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу.

1. Андрусь О. Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / О. Андрусь. [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2011. – Випуск 4 (2). – С. 283–294.

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. / Семен Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997.

3. Кнодель Л. В. Педагогіка вищої школи: Посіб. для магістрів. / Л.В. Кнодель. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008.

4. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (схвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 26.01.2018, протокол № 1/3-4). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/02/kontseptsii-dualnoi-osviti.doc>

5. Нестерова Л. Науково-методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників / Любов Нестерова // Молодь і ринок, №6 (89), 2012. – С. 48–52.

6. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. – К.: Знання, 2005.

7. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища школа, 2004.

8. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (в редакції № 660-р., прийнята від 19.09. 2018). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p>.

9. Савчин М. В. Педагогічна психологія: Навч. посіб. / М.В. Савчин. – К.: Академвидав, 2007.

10. Ткачук С. І. Актуальні проблеми та перспективи розвитку професійної освіти в умовах ринку праці / С. І. Ткачук // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. Педагогічні науки. Вип. 2. – 20017. – С. 266–270.

11. Фрейре П. Педагогіка пригноблених: пер. з англ. / Пауло Фрейре. – К.: Юніверс, 2003.

*Стаття: надійшла до редколегії 18.09.2018
доопрацьована 21.11.2018
прийнята до друку 12.12.2018*

**VOCATIONAL PREPARATION OF PROSPECTIVE SPECIALISTS IN THE
CONTEXT OF CURRENT EDUCATIONAL CHALLENGES: ACTUAL ISSUES,
MEANS OF SOLVING**

Tetyana Ravchyna, Hanna Shemeliuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005;
Separate Structural Unit-Technical College of Lviv Polytechnic National University,
Pymonenka Str., 17, Lviv, Ukraine, UA-79035*

The paper reviews the main issues of future specialists' vocational training at higher education institutions in the context of contemporary educational processes in Ukraine. It singles out the discrepancy between the educational process at higher school and its practical orientation, the specifics of future student professional activity, and the society, market requirements to the prospective specialist competence. The article also outlines the qualities of dual education as a significant condition for overcoming these problems; outlines the possibilities and precise ways of introducing elements of dual education into the vocational training of specialists at a higher education institution, which combines academic education, practical activity in a workplace, and the conditions resembling professional environment.

The authors consider the main principles of the person centered approach to the introduction of innovations in the educational process, according to which each student is an active doer of educational activity, acknowledges and regulates the process of personal cognition, independently constructs knowledge, and acquires experience.

The article analyses the trends of organizing the educational process in the context of the future vocational activity of students. It also emphasizes the need for establishing a link among the content of educational classes, methods of training and practical activity in the workplace according to the purpose and nature of specific courses. The authors also propose to apply and develop vocation oriented, meaningful terms in training future specialists, and involve them in solving the actual problems that are relevant for their professional activity. The paper singles out the professional and pedagogical skills of a teacher that are necessary for creating a productive environment favorable to the effective organization of the profession and practice oriented educational process. The very first thing a teacher has to do is to organize teaching and learning as a dialogue with students, in which all the participants are equal partners who are authentic, sincere, open and trust each other.

Key words: vocational education, vocational training, educational process, dual education, person centered concept, professional and pedagogical skills.